

mâisi başka bestekârlara, bazılarının ise tamamı aynı bestekâra ait olan âyîn-i şerifler, bestecilik tekniği açısından üç grupta toplanabilir. a) Baştan sona aynı makamda bestelenmiş olanlar (Abdürrahim Künhî Dede'nin hicaz âyini gibi); b) Değişik makamlarda dolaşım başladığı makamda bitenler (İsmâil Dede'nin ferahfezâ âyini gibi); c) Başladığından değişik bir âyinin bölümleriyle sona erenler (İsmâil Dede'nin sabâ-bûselik âyini gibi).

Âyîn-i şerifi icra etmekle vazifeli topluluğa **mutrip** adı verilir. Bu heyette âyin okuyanlara **âyinhan** denilir ve bunları kudümzenbaşı yönetir. Nezenbaşının idaresindeki saz heyetinde ise öncelikle ney, kudüm, rebap ve halîle gibi sazlar yer alır. Ancak günümüzde mutrip heyetine hemen bütün yaylı ve mızraplı sazlar katılmaktadır.

Bestesi kaybolmuş olanların dışında notaları zamanımıza kadar ulaşabilmiş âyinlerin en eskileri, "âyîn-i kadîm" veya "beste-i kadîm" adıyla anılan ve XV. veya XVI. yüzyıla ait bestekârları bilinmeyen düğâh, hüseyinî ve pençgâh makamlarındaki üç âyindir. Bunları, bestekârı bilinen ilk eser olan Edirneli Kûçek Derviş Mustafa Dede'nin (ö. 1684) bayatı âyini takip eder. Daha sonraları ise XVIII. yüzyılda bestelenmiş on iki, XIX. yüzyılda bestelenmiş kırk üç ve XX. yüzyılda bestelenmiş altmış yedi âyin ile elde notası bulunan eserlerin sayısı 126'ya ulaşmıştır. Bu bakımdan S. N. Ergun'un *Antoloji*'de (s. 724-725) verdiği altmış altı âyinlik listeye XIX. yüzyılda Hacı Fâik Bey'in yegâh, XX. yüzyılda Refik Fersan'ın rast ve selmek, H. Sadeddin Arel'in kırk yedi makamdan elli bir âyini, Kemal Batanay'ın nikriz, Sadettin Heper'in hisar-bûselik, Necdet Tanlak'ın neveser, Erol Sayan'ın evic, Cınuçen Tanrıkorur'un bayatı - araban, Zeki Atkoşar'ın acem-kürdî makamlarındaki âyinlerini de ilâve etmek gerekir. Bunların dışında başka âyinlerin de bestelenmiş olması mümkündür.

Yapılan iki ayrı nota neşriyatıyla bu âyinlerden bir kısmı yayımlanmıştır. Ancak bu neşirlerde aynı âyinler arasındaki melodi farklılıkları dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Rauf Yektâ, Suphi Ezgi, Ahmet Irsoy, Ali Rifat Çağatay ve Mesut Cemil'den meydana gelen bir tasnif heyeti tarafından tesbit edilen kırk bir eserdir (İstanbul 1934-1939). İkincisi ise Sadettin Heper'in tesbit ettiği kırk beş âyindir (Konya 1979).

BİBLİYOGRAFYA :

Türk Musikisi Klasiklerinden Mevlevî Âyinleri (İstanbul Konservatuarı neşriyatı), İstanbul 1934-39, VI-XVIII; Ezgi, *Türk Musikisi*, III, 85-102; Ergun, *Antoloji*, I, 19, 41-43, 123-124; II, 405-407, 636-638, 724-725; Pakalın, I, 125-127; Muhiddin Celâl Duru, *Tarihî Simalardan Mevlevî*, İstanbul 1952, s. 182-201; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 77-98; a.mlf., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 367-389; Halil Can, "Mevlevî Âyini", *Hz. Mevlânâ ve Mevlevî Âyinleri*, İstanbul 1969, s. 17-27; Sadettin Heper, *Mevlevî Âyinleri*, Konya 1974; Karadeniz, *Türk Musikisi*, s. 170, 719-727; Rauf Yektâ, "La Musique Turque", *EMDC*, V, 3040, 3048; Efdalüddin, "Âyîn-i Şerif", *İTA*, I, 675-679; Mahmut Ragıp Mihalgazi, "Âyîn (Müsiği)", a.e., I, 682-683.

CİNUÇEN TANRIKORUR

ÂYİN-i CEM

(bk. BEZM-i CEM).

ÂYİNE

(bk. AYNA).

ÂYİNE-i İSKENDER

İskender'e ait olduğu rivayet edilen efsanevi ayna.

"Âyine-i âlemnümâ" veya "âyine-i gî-tînümâ" (cihanı gösteren ayna) adıyla da bilinen bu ayna hakkında çoğu efsane niteliğinde çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlardan birine göre, İskender'in (ö. m.ö. 323) İskenderiye şehrini kurduğu sırada orada bulunan hakîmlerden Belinus, Hermis ve Valines bir ayna yaptırarak yüksek bir yere koydurmuşlar. İskenderiye'ye gelmekte olan gemiler daha bir aylık yolda iken bu aynadan görülür, eğer düşman gemisi iseler güneş ışığı yansıtılarak yakılabilirmiş.

İskender tarafından, hocası Aristo'nun yaptığı plana göre İskenderiye şehrinde inşa edildiği de söylenen bu aynanın bir gece bekçiler uyurken çalınıp denize atıldığı yine efsaneler arasındadır. Bazı kaynaklarda âyine-i İskender'in Hint Hükümdarı Kayd tarafından İskender'e hediye edilen dört değerli eşyadan biri olduğu rivayeti de vardır. Bunun küre şeklinde mi (top ayna), yoksa düz mü olduğu tartışmalıdır. Efsaneye göre yalancılar âyine-i İskender'e baktığı zaman görüntülerini yansıtmaz, İskender de bir kimse'nin yalan söyleyip söylemediğini böylece anlarmış.

Âyine-i İskender, üç katlı ve yüksekliği 135 metreyi bulan İskenderiye (veya Pharos) Feneri'nin tepesinde bulunduğu rivayetinden dolayı, İskenderiye Feneri adıyla da anılmıştır. Mısır'da İskenderiye Limanı karşısındaki Pharos adası üzerinde yapılan bu anıt-fenerin geçen gemilere yol göstermesi, şehri ve limanı aydınlatması, tepesindeki âyine-i İskender'in 40 mil uzaktan görünmesi gibi özellikleri, onun dünyanın yedi hârikasından biri sayılmasına sebep olmuştur. 650'ye (1252) kadar varlığını koruyan bu fener, yapıldığı çağda (m.ö. III. yüzyıl) teknik bakımından çok ileri bir eser olarak kabul edilmiştir. Bu durum, aynaların bilinmeyen şeyleri öğrenmek için sihir yapmada ve büyücülükte kullanıldığı kanaatini yaygınlaştırmış ve bununla ilgili birçok efsanenin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bütün Doğu edebiyatlarında olduğu gibi Türk divan edebiyatında da İskender ve âyine-i İskender efsanevi yönleriyle sık sık ele alınmıştır. Âyine-i İskender tasavvufî bir terim olarak ise Allah'tan başka her şeyden arınmış ve yalnız hakikatlerin aksettiği "insân-ı kâmil"in gönülünü ifade etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hafız Divanı (trc. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1985, s. 668; Ahmedî, *İskendernâme* (nşr. İsmail Ünver), Ankara 1983; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 28; Ağâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevât*, Ankara 1965-68, I, 153 vd.; a.mlf., *Divan Edebiyatı*, s. 177; Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nun Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 73; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, I, 105-106; "İskenderiye Feneri", *ML*, VI, 425; "Âyine-i İskender", *TDEA*, I, 245; "İskenderiye Feneri", *ABR*, XII, 17.

İSKENDER PALA

ÂYİNE-i ZUREFÂ

(آيينه زرفا)

Karslızâde Cemâleddin Mehmed'in (ö. 1261/1845)

Osmanlı tarihçilerine dair eseri (bk. CEMÂLEDDİN MEHMED, Karslızâde).

ÂYİNHAN

(آيين خوان)

Mevlevî âyininin icrası sırasında âyîn-i şerif okuyanlara verilen ad.

"Âyîn okuyan" mânasında Farsça bir kelimedir. Mevleviyye tarikatının toplu zikri olan semâ sırasında âyîn-i şerif okuyanların her biri bu adla anılmaktadır.